

P•ëZie

4 februari 2018

Voorgangers: Derk Stegeman en Ria Huisman

Gelezen:

Marc groet 's morgens de dingen (Paul van Ostayen)

Dag ventje met de fiets op de vaas met de bloem
ploem ploem

dag stoel naast de tafel
dag brood op de tafel
dag visserke-vis met de pijp
en
dag visserke-vis met de pet
pet en pijp
van het visserke-vis
goeiendag

Daa-ag vis
dag lieve vis
dag klein visselijm mijn

INLEIDING OP HET THEMA

Dag pratende, zingende en biddende mensen,
dag bloemen en dag brood en wijn op tafel,
dag vleugel die ons zingen opvleugelt,
dag mandjes voor het geld,
dag!

*Poesie
zo moeilijk nie
Op alles rijmt wel iets
Behalve dan op waterfiets
Op waterfiets rijmt niets*

Aldus de 'ongerijmde rijmelarij' van Herman Finkers, die steeds opnieuw ons raakt met kwetsbare poëzie die niet moeilijk is. Veel poëzie komt ons minder eenvoudig of zelfs moeilijk over. En ook de psalmen zijn niet altijd even eenvoudig...

Poëzie hoort absoluut thuis in deze serie over "De mens scheidt". Al was het maar omdat het Griekse woord poësis 'maken' of 'scheppen' betekent en God ook wel poiètèn, schepper wordt genoemd. God dus als de *dichter van hemel en aarde*. Voor wie een beetje thuis is in de scheppingsverhalen, klinkt dat niet zo vreemd. Gods scheppen is immers een 'taal-daad' bij uitstek. God *roept* de dingen tot zijn, zoals ook Marc in het gedicht van Paul van Ostayen de dingen groet en tot aanzijn roept.

Taal transformeert. Het Hebreeuws kent een woord, dat zowel woord kan betekenen als ook daad: dabar. In het Hebreeuws hebben de daden hun grammatica en de woorden hun dynamiek. Wij zijn geroepen om te zeggen wat je doet en te doen wat je zegt. Zo zijn wij als talige wezens bedacht op en gedicht naar Gods beeld.

Wij 'talen' naar God. Zoals we naar zijn beeld tot aanzijn zijn geroepen, zo talen we ook naar hem. Poëzie is een van de vormen waarin ons 'talen naar God' kan worden gegoten. Misschien zelfs is poëzie de vorm, waarin ons *talen naar God* het beste ter sprake komt.

Iemand die veel denkt en ook dicht over de verhouding tussen religie en poëzie, is de Australische dichter Les Murray. In een beroemd gedicht noemt hij religies 'grote gedichten' en sinds 1983 publiceert hij zijn dichtbundels stevast *to the glory of God*.

Poëzie is voor Murray *het enige hele denken [the only whole thinking]*. Het meest wezenlijke van de werkelijkheid kan alleen maar worden geduid en aangeduid in een taal die poëtisch is.

Poëzie, zegt Murray, trekt net als het gebed — en ik citeer — "alle bewegingen van ons leven en van ons zijn in een geconcentreerde en oprechte aandacht, waar God tegen zou kunnen spreken. 'Hier ben ik Heer', zoals Samuel zegt in zijn boek van de Bijbel." — Poëzie dus als een soort van geladen en geconcentreerde vorm van 'hier-ben-ik-Heer'.

Wat er dan gebeurt, zou je een 'de-centrering' van het ik kunnen noemen: het ik wordt opgenomen in een verbreed, vergroot zelf. De inspiratie baant zich een weg door het hele denken. Niet ik schep een gedicht, maar: "Het gedicht baant zich een weg naar mijn leven" — aldus Willem-Jan Otten.

Hoe dan ook, hier ben ik Heer.

Hier zijn wij, Aanwezige Eeuwige.

Hier zijn wij: met gedachten en gedichten.

Hier zijn wij met de ervaring van eeuwen: dat God in gedichten dichter-bij kan komen. We verlangen naar God en we talen naar dat verlangen.

Onze ontvankelijkheid is kwetsbaar en licht-geraakt soms. We vouwen haar vaak naar binnen, waardoor ze ingewikkeld wordt. We weten ook van taal die ons kan ontplooien, zodat wij uitgevouwen woorden en eenvoudig.

Hier zijn wij en we hopen dat hier een tastend talen naar God kan groeien, zo dat God ook naar ons taalt en tast. We hopen dat het ons gegeven wordt een ruimte te scheppen voor een Jij, die ons ik maakt, voor een Jij die ons wij maakt.

Hier zijn wij. Maak ons uw eigen.

Schriftlezing

76 (uit: Huub Oosterhuis, 150 Psalmen vrij)

Ik ben niet van nergens, ik kom
uit Bergland bewoond door leeuwen
ik vocht aan de Grensrivier
woonde in burchten onneembaar.

Ik was de god van de flitsende
pijlen, van bogen en zwaarden,
een vechtgod, verblindend, een snelle
aan roversbenden gewaagd.

Ik tartte de oppermachtigen -
moest het, ik brak ze hun ruggen.

Voor mijn dreigende aanblik
versteende ruiters en paarden.

Zó heb ik onderdrukten bevrijd
uit de greep van tirannen:
godheid was ik vreeswekkend.

Ik zocht een andere weg.

Ik daalde af in woestijn
werd een stem uit het vuur:
'Leer elkaar te bevrijden.'

Ik schiep een weg van woorden
die te verstaan en te doen zijn:
brood en recht voor de armen
voor de dorstenden water.
Ik sprak ze in alle talen,
ze staan aan de hemel geschreven:
vriendschap ontferming en trouw.
Ik denk dat ze kunnen. Ik wacht.

Ik ben gaan wonen bij mensen
in schemerlicht en verwarring.
Ik wou een kleine-mensen-god zijn.
Liefde sterk als de dood.

Overweging

Afgelopen week was ik te gast bij Benedictijnen in de Willibrordus Abdij in Doetinchem. In een stug rooster van enkele weken zingen en bidden ze alle psalmen. Dat doen ze al bijna 1500 jaar lang, eerst in het Latijn maar de laatste 60 jaar ook in de volkstalen.

Weinig teksten zijn zo vaak gezegd en gezongen. Weinig teksten zijn ook zo vaak vertaald, hertaald en bewerkt. Het is in deze zelfde traditie dat Oosterhuis alle Psalmen opnieuw vertaald heeft: vrij, 'als nieuw' — en wat mij betreft is het een hoogtepunt in zijn oeuvre. Als vertalen al een creatieve bezigheid is, dan mogen we bij deze *150 psalmen vrij* spreken van een herschepping.

Als je bij monniken of monialen te gast bent, ligt er op je kamer altijd wel wat te lezen: een Bijbel, de Regel van Benedictus en een nummer van het Benedictijns Tijdschrift.

In dat nummer stond een toespraak afgedrukt die Oosterhuis had gehouden voor de Nederlandse Benedictijnse congregatie.

Ik citeer er een stukje uit:

De psalmen zijn liederen binnen het bijbelse bevrijdingsverhaal. Ze moeten gezongen worden in een liturgie die de kern van dat verhaal vertolkt en tot klinken brengt (...). Dat grote verhaal over een God-Bevrijder (...) die een verbond van vriendschap aanbiedt (...). Dat Grote Verhaal-visioen heeft in mensen de psalmen opgeroepen. De psalmen zijn het bewijs dat dit verhaal weerklank heeft gevonden in mensen, en nóg vindt.

In Psalm 76 is dat *Grote Verhaal* duidelijk aanwezig: deze God is het begonnen om de onderdrukten en hun bevrijding.

Fascinerender vind ik wat daarnaast in deze psalm verteld wordt: hoe God zich een weg zoekt van het ene grote verhaal naar het andere. Van het grote verhaal van macht en geweld naar het grote maar veel kwetsbaardere verhaal van de vriendschap — en uiteindelijk van liefde.

De psalm schetst hoe God zich in zijn God-zijn een weg zoekt. Ja — 'godheid was ik vreeswekkend'. Maar dat is het oude liedje. Dat is het oude lied van vechtgoden met flitsende pijlen, bogen en zwaarden. Het oude liedje van 'onze god is de beste', dat altijd een aanleiding vindt om muren op te hogen en bogen te spannen.

'Ik zocht een andere weg.' De vecht-god daalt af en wordt stem uit het vuur, die onderwijst hoe het anders kan. De onneembare burcht wordt een weg van woorden: te verstaan en te doen. Opdat mensen elkaar bevrijden. Daarover gaat de tweede strofe van deze psalm.

De derde strofe vertelt dat deze God zich daar dan vervolgens ook zelf aan committeert: hoe hij zich aan dit 'elkaar bevrijden' zelfs uitlevert, zijn lot eraan verbindt.

Gods wachten op mensen wordt Gods wonen met mensen.
Uit liefde, desnoods tot de dood. Uit liefde, sterk als de dood.

Bij dat wonen is het goed te bedenken dat Psalm 76 in de synagoge de feestpsalm is van Soekkot, het Loofhuttenfeest. Joden bouwen loofhutten waar ze 7 dagen en nachten in leven en ook slapen. Door het dak moet de sterrenhemel zichtbaar zijn. Zo'n loofhut is het tegendeel van een onneembare burcht. Wonen in de loofhut is een manier om de ontheemding te gedenken: het slaaf-zijn en vluchteling-zijn. Geen God van de gevestigde orde wil deze God zijn. Als gaat wonen bij de mensen, mag die loofhut meeklinken. Dan woont hij onder ons als een slaaf en een vluchteling.

We kijken nog eens naar het gedicht van psalm 76.

Horen jullie ook hoe de taal verschuift? Hoe het in het eerste deel bol staat van taal die alleen verwoesting zaait?

Ik hoor de absurditeit van totale chaos, met vechtgoden in onneembare burchten. Ik hoor een wereld die zonder fatsoenlijk scheppingsproces maar niet tot ontwarring en ontplooiing komt. Het is de wereld, waarin God enkel als 'vechtgoed' kan bestaan: woest en ledig, wirwar, recht van de sterkste, altijd strijd.

In het tweede deel van de psalm gaat het over een andere weg, die als een nieuwe schepping wordt aangelegd. Als een schepping van onderwijzing en vriendschap, van verbond. Scheppen kan geen 'vrijblijvende creativiteit' zijn.

Scheppen is niet alleen scheiden en oordelen, scheppen is ook afdalen, ruimte geven, bevrijden. Scheppen is stem geven aan stom-geslagen monden. En op deze manier kan scheppen dan ook zingeving zijn: stem voor wie geen stem hebben, zin aan wat anders zo doelloos en onvindbaar is, betekenis ont-dekken van wat anders niet gezien wordt. Schepping wil dan zeggen dat er ergens een wereld daagt, een wereld waar mensen waardig leven mogen.

De derde strofe gaat nog verder. Want uiteindelijk blijkt dat scheppen een daad is van zelfovergave uit liefde. Scheppen gaat je niet in de koude kleren zitten, het kan je zelfs de kop kosten. Wanneer je als *poieten* verantwoordelijk bent voor je eigen *poëzie*, dan kun je niet blijven wachten tot het goed komt. En zo eindigt deze psalm compleet anders als hij begon: ontroerend kwetsbaar en breekbaar.

De christelijke geloofsleer heeft het vanouds over schepping als schepping uit niets, *creatio ex nihilo*. Scheppers, poëten, dichters — ze hebben weet van het altijd dreigende niets. Grote kunst weet van bodemloosheid, van het absurde, weet van het kwaad.

Elke schepping wordt ontworsteld aan dat niets, elk scheppingswerk wordt bevochten op de vormeloze wirwar van het woest en ledig. Woest en ledig: *tohu wa bohu* in het Hebreeuws:

*Vijf loeizware lettergrepen
met meer gewicht dan alle elementen tezamen*

schrijft K. Michel in een gedicht, een gedicht dat uitloopt op de vraag of we niet gedragen worden door een fundamentele grondeloosheid.

Voor de Joodse dichter Paul Celan werd die 'fundamentele grondeloosheid' na de Shoah zo acuut, dat hij zich afvroeg of de taal nog wel geschikt was om te dichten. Kon hij nog wel scheppen in dezelfde taal, waarmee ook zijn familieleden de gaskamer s in werden gejaagd? Celan ervoer een 'verlies van taal' en doet pogingen dit 'verlies van taal' toch in de taal van zijn gedichten uit te drukken. Zijn gedichten wankelden op de 'rand van het zwijgen'. Hij zelf hield het niet vol zo verder te moeten leven.

Met deze 'loeizware lettergrepen' in mijn achterhoofd lees ik opnieuw deze prachtige regels van Psalm 76:

*Ik schiep een weg van woorden
die te verstaan en te doen zijn.*

Deze woorden duiden heel goed aan, waar het bij scheppen om gaat in de bijbel. Het gaat bij 'scheppen' niet om de vraag, hoe het allemaal zo ontstaan is. Als er iets poëtische kracht heeft, dan is dat wel het Bijbelse scheppingsverhaal. Bij 'schepping' gaat het om de vraag, hoe we voorkomen dat het allemaal weer terugzakt in de chaos, hoe we ervoor zorgen dat samenleven in vrede en vriendschap werkelijk een kans kan krijgen.

De Joodse traditie van de Talmud verbindt met deze Psalm 76 een vergelijkbare denkfiguur als er wordt gezegd dat God de wereld heeft geschapen opdat de Tora zou kunnen worden gedaan. Als Israël de Tora niet aanvaard had, zou de wereld zijn vergaan.

Bijbels gesproken bestaan wij in die zin uit gehoorzaamheid: ons bestaan, ons leven is een gehoor geven

aan de stem die ons tot leven roept. Wij zijn geschapen om gehoorzaam te zijn aan die “stem uit het vuur / ‘Leer elkaar te bevrijden.’”

Met andere woorden: als wij het niet leren om elkaar te bevrijden, dan vergaat de wereld.

Om het nietige en vernietigende onder de elementen een halt toe te roepen, is steeds een woord nodig dat van de andere kant komt. Om staande te blijven, hebben we een gedicht nodig dat naar ons toe komt, dat zich een weg baant naar ons leven. Dat gebeuren noemen we inspiratie, of bezieling, of ‘stem in het vuur’ of schepping. Dat gebeuren herhalen we in de liturgie van onze vieringen. En als er iets poëzie is, dan wel onze liturgie met zijn gebaren en rituelen. In deze poëtische zin verstaan we waarom het scheppingsverhaal uit Genesis 1 in de Paasnacht gelezen wordt. Dan licht opwekking op als een herschapen worden. Liefde sterk als de dood.

Tot slot, nog een gedicht.

Een her-dichting van Psalm 76 wederom, die heel dicht tegen de schepping van Oosterhuis aan ligt, maar een compleet andere sfeer en toon kiest.

Het is van de hand van Karel Eykman en sommigen van jullie zullen het vast eerder hebben gehoord.

Wat te doen?

Weet u wat u zou moeten doen?

Dat zou wat voor u zijn:

Pijlen knakken, kogels pletten
zwaarden versnipperen, stenguns kapot hakken
en alle corrupte klootzakken stijfvloeken.

Dat zou u moeten doen.

Dat kan u goed, dat ligt u wel.

Maar ik weet dat u dat nooit zou doen.

Dat zou niets voor u zijn:

Domweg van bovenaf neerdalen en niet van onderop
komen.

Wel de kracht van zachtmoedigen aanwakkeren
en machtelozen naar de sluiproute van bevrijding loodsen
zo zou u het willen doen.

Daar bent u goed in, dat is u toevertrouwd.

Amen.